

УДК 343.98

В. Журавель, професор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», член-кореспондент НАПрН України

Окрема криміналістична методика: поняття та сфера застосування

З'ясування сутності, джерел походження, сфери реалізації та функціонального призначення тієї чи іншої криміналістичної категорії багато в чому залежить від чітко сформульованого в науці визначення її поняття. Наведене аксіоматичне твердження повною мірою стосується й криміналістичних методик, що виникли в результаті інтеграції та диференціації наукових знань і об'єднують у собі передові досягнення криміналістичної техніки і тактики, що надані відповідно до оптимальної організації розслідування злочинів та судового розгляду певних категорій кримінальних справ. «Криміналістичні методики, — наголошує В. Бахін, — є засобом практичної реалізації положень (рекомендацій) криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, бо поза реальними умовами розслідування конкретних злочинів немає їхнього застосування і використання»¹.

У теорії криміналістики використовуються різні терміни для позначення криміналістичної методики: «методика розслідування злочинів»², «методика розслідування окремих видів злочинів»³, «криміналістична методика розслідування»⁴, «методика з розслідування злочинів»⁵ та ін.

¹ Бахін В. П. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. – С. 235.

² Криміналістика: підручник / кол. авт.: Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – С. 358–364; Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – С. 3, 5 та ін.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. - Изд. 3-е / В. Ю. Шепітько. – Харьков : ООО «Одиссей», 2006. – С. 247.

⁴ Криміналістика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма «Контакт» : ИНФРА-М, 2005. – С. 481.

⁵ Виходячи з того, що методика – це не сама діяльність слідчого, а керівництво до діяльності, В. Корноухов вважає, що більш правильно вживати таке словосполучення – «методика з розслідування...», а не «методика розслідування» (див.: Корноухов В. Е. Теоретические проблемы методики расследования преступлений [Текст] / В. Е. Корноухов // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : материалы вузов. юрид. науч.-практ. конф., посвященной 85 летию со дня рождения проф. Р. С. Белкина и юбилею его учеников : в 2 ч. Ч. 1. – М. : Акад. упр. МВД России, 2007. – С. 422; Корноухов В. Е. К вопросу об определении понятия «методика расследования преступлений» / В. Е. Корноухов // Криміналістические чтения, посвященные 100-летию со дня рождения профессора Б. И. Шевченко : тезисы выступл. – М. : МАКС Пресс, 2004. – С. 108, 109).

У більшості випадків зазначені терміни використовуються як синоніми.

Разом з тим зовнішньо схожі терміни — «криміналістична методика розслідування злочинів», «окрема криміналістична методика» і «криміналістична методична рекомендація» мають різне змістовне навантаження і відрізняються один від одного. У першому випадку йдеться про самостійний розділ криміналістики, у другому — про систему (комплекс) науково-практичних рекомендацій щодо організації та здійснення розкриття, розслідування і запобігання злочинам конкретного виду, а у третьому — про окрему науково обґрунтовану та практично перевірену пораду (пропозицію) для покращення роботи з розслідування¹.

У криміналістичній літературі запропоновані різні визначення поняття окремої криміналістичної методики. Так, Р. Белкін указує, що криміналістична методика (методика розслідування окремих видів злочинів, окрема методика) — це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з організації і здійснення розслідування та запобігання злочинам². Близьким до попереднього є визначення, запропоноване В. Бахіним, який вважає, що криміналістична методика являє собою систему наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій з оптимального проведення розслідування злочинів³. І. Возгрін пропонує криміналістичну методику розглядати як комплекс науково обґрунтованих даних і рекомендацій з організації розкриття, розслідування та попередження різних видів злочинів⁴. І. Герасимов відносить методику розслідування окремих видів і груп злочинів до структурної частини криміналістики, в якій на основі загальних принципів положень розглядаються методи і засоби, що застосовуються у розкритті та розслідуванні конкретних видів і груп злочинів із урахуванням їх криміналістичної характеристики і типових слідчих ситуацій⁵. За визначенням І. Пантелєєва, мето-

¹ Див. : Возгрин И. А. Общие положения криминалистической методики / И. А. Возгрин // Криминалистика : в 3 т. Т. 1 : История, общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – М. : Акад МВД РФ, 1995. – С. 264, 265.

² Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд. доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – С. 101.

³ Бахин В. П. Криминалистическая методика : лекция / В. П. Бахин. – Киев, 1999. – С. 3.

⁴ Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 269.

⁵ Герасимов И. Ф. Общие положения методики расследования преступлений / И. Ф. Герасимов // Криминалистика : учебник / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высш. шк., 1994. – С. 325.

дика розслідування окремих видів (груп) злочинів як галузь (підсистема) криміналістики містить засновані на законі криміналістичні рекомендації з розкриття конкретних видів (груп) злочинів, що здійснюється у формі кримінально-процесуальної діяльності¹.

На думку М. Яблокова та О. Головіна, методика розслідування окремих видів злочинів вивчає кримінальний досвід учинення злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє на підставі пізнання кримінальних закономірностей систему найбільш ефективних методичних рекомендацій з розслідування і попередження різних видів злочинів. Головне завдання цієї криміналістичної категорії полягає в озброєнні слідчих необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань та навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності². А. Соловйов розглядає криміналістичну методику розслідування окремих видів злочинів як розділ криміналістики, що вивчає загальні закономірності організації і розслідування злочинів та розробляє на їх основі з урахуванням вимог кримінального і кримінально-процесуального законодавства науково-методичні рекомендації з виявлення, розкриття і розслідування злочинів певного виду, групи, а також окремих злочинів з урахуванням їх специфіки³.

Доволі інформативне визначення розглядуваної категорії свого часу було запропоноване В. Танасевичем, який вважав, що криміналістична методика — це система рекомендованих з метою розкриття та попередження злочинів методів і прийомів з послідовного дослідження обставин вчинення злочину і викриття осіб, що його вчинили, яка ґрунтується на розроблених криміналістикою загальнотеоретичних положеннях, науково-технічних засобах та тактичних прийомах⁴.

Останнім часом у криміналістичній літературі з'являються вельми оригінальні визначення криміналістичної методики, в яких відбиваються

¹ Пантелеєв І. Ф. Предмет, система и задачи криминалистики / И. Ф. Пантелеєв // Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеєва, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – С. 19.

² Яблоков Н. П. Криминалистика: природа и система / Н. П. Яблоков, А. Ю. Головин. – М. : Юристъ, 2005. – С. 141.

³ Соловьєв А. В. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений / А. В. Соловьєв // Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко, В. И. Комиссарова. – М. : Юристъ, 2007. – С. 339.

⁴ Танасевич В. Г. Проблемы методики раскрытия и расследования преступлений / В. Г. Танасевич // Советская криминалистика. Теоретические проблемы. – М. : Юрид. лит., 1978. – С. 171.

сучасні підходи до розуміння цієї категорії. Зокрема, А. Шмонін пропонує розглядати криміналістичну методику як інформаційну модель наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації і здійснення розкриття, розслідування і попередження злочинів¹. У свою чергу В. Образцов пише, що криміналістична методика є своєрідним еталоном того, як потрібно діяти слідчому в тих або інших умовах².

Особливої уваги заслуговує визначення поняття «окрема криміналістична методика», запропоноване Б. Щуром. На його думку, окрема криміналістична методика — це комплекс методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на розкриття й розслідування певного виду або групи злочинів та їх запобігання³. У запропонованому визначенні до структури окремої криміналістичної методики Б. Щур поряд із методичними рекомендаціями включає й слідчі технології. Необхідно відзначити, що такий підхід є новаторським, перспективним, але разом з тим потребує деякого уточнення і додаткової аргументації. Зокрема, щодо розуміння слідчих технологій та їх співвідношення з методичними рекомендаціями, оскільки в криміналістичній літературі з цього приводу висловлені діаметрально протилежні точки зору. Так, прибічниками більш широкого тлумачення терміна «технологія», аніж «методика», є О. Моїсєєв⁴ та А. Шмонін. У цьому сенсі останнім висловлені надто сміливі пропозиції щодо змінення найменування розділів у системі криміналістики, а саме третій розділ іменувати «Технологія тактичних комплексів», а четвертий «Технологія розслідування злочинів» (залишивши перші два розділи криміналістики з традиційними назвами)⁵. На це від В. Тіщенко негайно пролунали категоричні заперечення: «Якщо в методиці розслідування можна використовувати технологічний підхід, розглядати її з технологічних позицій, то незрозуміло, чому технологія поглинає методику зазначеної діяльності?»⁶

¹ Шмонін А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособие / А. В. Шмонин. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – С. 109.

² Образцов В. А. Общие положения криминалистической методики расследования / В. А. Образцов // Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. – М., 1995. – С. 375.

³ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Х. : Харків юрид., 2010. – С. 102.

⁴ Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія / О. М. Моїсєєв. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2011. – С. 67.

⁵ Шмонін А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособие / А. В. Шмонин. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – С. 400.

⁶ Тіщенко В. В. Криміналістичні технології в теорії та практиці розслідування / В. В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2008. – Вип. 44. – С. 22.

Додаткової аргументації потребує й позиція Б. Щура щодо розуміння самої категорії «слідча технологія». Так, на його думку, слідча технологія — це певний процес, послідовність реалізації слідчої діяльності, застосування криміналістичних засобів (прийомів, способів, рекомендацій, операцій) при розслідуванні окремого виду (підвиду) злочинів, спрямований на досягнення об'єктивної істини по справі. Слідча технологія визначає найбільш оптимальний рух кримінальної справи при розслідуванні злочину, послідовність виконання слідчих дій, оперативно-розшукових або організаційно-технічних заходів, систему використовуваних криміналістичних засобів та їх режим¹. Як видається, наведена інтерпретація недостатньо повно розкриває сутність розглядуваної категорії і стимулює потребу у з'ясуванні співвідношення і розмежування понять «слідча технологія», «технологія розслідування»², «технологія доказування»³, «технологія провадження окремих слідчих дій»⁴.

У криміналістичній літературі зустрічаються й доволі дискусійні пропозиції щодо тлумачення поняття «криміналістична методика». Так, Г. Матусовський пропонував розглядати цю категорію у двох аспектах: як процес розслідування злочинів, специфічну діяльність уповноважених законом органів та осіб, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування певних видів, і як розділ науки криміналістики, що містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій з виявлення, розслідування й профілактики окремих видів злочинів. Саме у взаємозв'язку цих двох напрямів — практичного і теоретичного, на думку Г. Матусовського, методика розслідування злочинів виявляє своє призначення⁵. Що ж до теоретичного напрямку, тут заперечень немає, оскільки «методика розслідування злочинів» традиційно вважається суто науковою категорією. У той же час бажання розглядати її як си-

¹ Щур Б. В. Слідчі технології в криміналістиці: постановка проблеми / Б. В. Щур // Криміналіст первопечатный : міжнар. наук.-практ. юрид. журн. – 2010. – № 1. – С. 49.

² Див. : Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография / А. В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 363.

³ Див. : Волчецкая Т. С. Развитие криминалистической науки и предмет криминалистики / Т. С. Волчецкая // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : материалы междунар. науч. конф. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. – С. 69.

⁴ Див. : Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – С. 24.

⁵ Див. : Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – С. 358.

нонім категорій «процес розслідування» або «діяльність із розслідування» є суперечливим, тому що методика — це передусім сукупність порад стосовно найбільш ефективних шляхів здійснення діяльності, але не сама діяльність. У зв'язку із цим слід погодитися з А. Волобуєвим, який вважає, що методика розслідування злочинів формується тільки в результаті узагальнення значної кількості кримінальних справ окремої категорії як сукупність певних теоретичних положень і практичних рекомендацій. І тому категорія «методика розслідування» стосовно розслідування конкретного злочину може вживатися тільки в непрямому значенні і з ілюстративною метою, але не в науковому розумінні¹.

Багатозначність визначення поняття «окрема криміналістична методика» не йде на користь формуванню уявлення щодо даної категорії, породжує зайві непорозуміння й суперечності. Унаслідок цього виникають теоретичні дискусії, які відволікають увагу вчених-криміналістів від задоволення реальних потреб слідчої та судової практики, тоді як науковцям необхідно виходити з того, що однією з найважливіших вимог, які ставляться до визначення наукового поняття з точки зору формальної логіки, є його однозначність². У зв'язку з цим побудова та реалізація нових і модернізація існуючих криміналістичних методик має здійснюватися на підставі уніфікованого підходу до розуміння цієї наукової категорії, її різновидів, мети, завдань, форми, структури, принципів формування.

При вирішенні проблеми уніфікації сучасних поглядів на визначення «окрема криміналістична методика» треба виходити з того, що це поняття передусім має ґрунтуватися на суттєвих ознаках розглядуваної категорії. До таких ознак, зокрема, Б. Щур відносить: 1) комплексність; 2) системність; 3) інформативність; 4) спрямованість на оптимальне розкриття та розслідування певного виду злочинів³. На думку А. Шмоніна, при формулюванні дефініції «криміналістична методика» необхідно враховувати такі положення: 1) типовість моделі методичних (науково-практичних) рекомендацій з організації і здійснення розслідування окремих категорій злочинів; 2) інформативність та функціональну зумовленість запропонованої моделі⁴.

¹ Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – С. 17.

² Див. : Горский Д. П. Определение / Д. П. Горский. – М. : Наука, 1974. – С. 106.

³ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Х. : Харків юрид., 2010. – С. 101.

⁴ Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монографія / А. В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 62, 63.

Крім зазначених суттєвих ознак на визначення поняття «окрема криміналістична методика» істотно впливає й етимологічне розуміння цієї категорії. У більшості словників термін «методика» розглядається як сукупність методів навчання чому-небудь, практичного виконання чого-небудь¹ чи як сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи або вчення про методи викладання певної науки, предмета². У криміналістичній літературі наголошується, що необхідно розрізняти поняття методу і методики. Під методами розуміються способи практичного здійснення чого-небудь, досягнення певних результатів (їх комплекси), спрямовані на збирання, дослідження й оцінку доказів з метою встановлення істини у кримінальній справі. У свою чергу методика — це сукупність методів (їх система), у якій вони взаємозалежні між собою і підпорядковані певній меті розслідування злочинів³.

Разом з тим необхідно погодитися з В.Тіщенком стосовно того, що термін «криміналістична методика розслідування злочинів» лише умовно передає сутність змістовного навантаження, що несе в собі поняття «методика». У криміналістичній методиці розслідування розробляються й рекомендуються до використання у розслідуванні не тільки певні методи, а й положення, які стосуються криміналістичної характеристики відповідної категорії злочинів, типових слідчих ситуацій, стратегічних і тактичних завдань розслідування, висування і перевірки слідчих версій, організаційних заходів, напрямів взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування тощо⁴.

Отже, термін «окрема криміналістична методика» охоплює не лише методи (систему методів), прийоми та засоби, а й рекомендації (поради) слідчому і судді з найбільш оптимальної, раціональної організації процесу розслідування певних видів злочинів і судового розгляду кримінальних справ.

До істотних ознак поняття «окрема криміналістична методика», на нашу думку, також слід віднести форму викладення рекомендацій

¹ Див. : Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1984. – С. 300.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – С. 522.

³ Див. : Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 179.

⁴ Тіщенко В. В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування / В. В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. літ., 2008. – Вип. 44. – С. 21, 22.

(порад) і сферу їх реалізації (застосування). На сьогодні окремі криміналістичні методики можуть бути надані в трьох формах: описовій, формалізованій і змішаній. Найбільш поширеною є описова форма викладення методичного матеріалу. Вона зустрічається у переважній більшості сучасних підручників, посібників, керівництв тощо. Формалізована форма передбачає викладення рекомендацій (порад) у вигляді відповідних програм розслідування (судового розгляду) або алгоритмічних схем дій слідчого (судді) у тій чи іншій типовій ситуації, що виникає. Це так звані рекомендації прямої дії, що спрямовані слідчому (судді). Саме така форма викладення порад професійним учасникам кримінального процесу набуває ознак технологічного режиму розслідування, судового розгляду кримінальних справ. І саме в цьому контексті доречно розглядати окрему криміналістичну методику як технологію збирання, оцінки і використання доказової інформації на досудовому слідстві і судовому розгляді кримінальних справ. При цьому необхідно враховувати, що криміналістична методика безвідносно форми її викладення, завжди буде зберігати певний рівень абстракції, оскільки неможливо «без залишку» типізувати всі можливі слідчі та судові ситуації і запропонувати формалізовані засоби їх вирішення. У зв'язку з цим криміналістична методика не може претендувати на повну «технологічність», яка б стовідсотково забезпечувала виявлення, збирання та дослідження доказів слідчим та судом формалізованими засобами.

Щодо сфери реалізації (застосування) окремих криміналістичних методик, то традиційно вони призначалися для оптимізації організації розслідування різних злочинних виявів, а тому й мали назву «криміналістичні методики розслідування окремих видів злочинів» («методики розслідування»). Водночас, спираючись на те, що до предмета дослідження криміналістики в цілому входять закономірності, які притаманні не лише розслідуванню, а й судовій стадії кримінального процесу, науковцями були внесені пропозиції щодо створення криміналістичних методик з оптимальної організації судового розгляду кримінальних справ. Першим до формування концептуальних засад побудови «методик судового розгляду окремих категорій справ» звернувся Л. Ароцкер і саме ним були висловлені судження, які й сьогодні мають принципово важливе значення. Зокрема, на переконання Л. Ароцкера, методика судового розгляду окремих категорій кримінальних справ має відрізнятися від методики розслідування окремих видів злочинів і не може будуватися за її зразком. Кримінальні справи

тієї ж самої категорії (наприклад, справи про розбої) розслідуються слідчим і розглядаються судом по-різному. Суду не має можливості повторювати повністю увесь той складний шлях пізнання, який був пройдений під час розслідування. До структури методики судового розгляду кримінальних справ певної категорії науковець відніс: а) обставини, що підлягають з'ясуванню по конкретній категорії кримінальних справ; б) особливості побудови і перевірки судових версій, типових для даної категорії кримінальних справ; в) особливості провадження судових дій по справах даної категорії¹.

Ідеї Л. Ароцкера стосовно створення методик судового розгляду кримінальних справ як дієвого інструментарію підвищення ефективності і якості роботи суддів у подальшому були підтримані і розвинуті такими вченими-криміналістами, як В. Гавло², І. Когутич³, С. Кисленко, В. Комісаров⁴ та ін. Це надало підстави окремим науковцям розглядати криміналістичну методику в широкому та вузькому розумінні. Зокрема, Б. Щур зазначає, що у вузькому розумінні криміналістична методика — це методика розслідування окремих видів злочинів. Тобто сферою її діяльності є процеси розслідування, і звернена вона до діяльності органів досудового розслідування. Фактично йдеться про класичне розуміння криміналістичної методики. У широкому розумінні криміналістична методика — це не тільки методика розслідування, а й методика судового розгляду кримінальних справ тієї чи іншої категорії, методика кримінального захисту або державного обвинувачення. У цьому випадку сфера криміналістичної методики є розширеною⁵.

Не заперечуючи в цілому проти викладеної ідеї, разом з тим звертаємо увагу на те, що дослідження в цьому напрямі тільки розпочалися

¹ Ароцкер Л. Е. Основные вопросы тактики и методики судебного разбирательства / Л. Е. Ароцкер // Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции) / редкол.: А. Ф. Горкин, В. В. Куликов, Н. В. Радутная, И. Д. Перлов. — М. : Юрид. лит., 1972. — С. 167–171.

² Гавло В. К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло // Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. — М. : Элит, 2008. — С. 416.

³ Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12. 00. 09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І. І. Когутич. — К., 2010.

⁴ Кисленко С. Л. Судебное следствие: состояние и перспективы / С. Л. Кисленко, В. И. Комиссаров. — М. : Юрлитинформ, 2003.

⁵ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. — Х. : Харків юрид., 2010. — С. 95.

і вчені-криміналісти мають узгодити позиції з багатьох дискусійних питань. Зокрема, необхідно:

1) запропонувати додаткові аргументи на користь доцільності й необхідності розширення пізнавальних меж криміналістичної методики і поширення її рекомендацій на сферу судового розгляду кримінальних справ;

2) виходячи з потреб формування криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ, переглянути підходи до структури криміналістичної методики як розділу криміналістики, визначити її елементний склад і характер зв'язків між цими елементами;

3) запропонувати принципи формування окремих криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ і сформулювати їх кінцеву мету, спрямовану на розробку методичних рекомендацій (порад) з оптимальної організації судового провадження, тобто з оптимальної процедури дослідження доказів, наданих сторонами обвинувачення та захисту;

4) визначити співвідношення і відмінність криміналістичних методичних рекомендацій від процесуальних приписів. При цьому необхідно враховувати, що за чинним кримінально-процесуальним законодавством досудове розслідування злочинів менш регламентовано порівняно із судовим розглядом кримінальних справ і відповідно має більшу можливість у заповненні цих «процесуальних прогалін» певними тактичними та методичними рекомендаціями. У свою чергу судовий розгляд має більш жорстку регламентацію і тим самим обмежує варіантність для реалізації криміналістичних рекомендацій;

5) уточнити, з урахуванням етапів судового розгляду, предметну сферу реалізації рекомендацій криміналістичних методик, а саме ці рекомендації поширюються на всі етапи судового процесу чи обмежуються тільки судовим слідством;

6) виходячи з широкого кола учасників кримінального процесу, визначити суб'єктний склад споживачів криміналістичних методичних рекомендацій. І якщо окремі криміналістичні методики розслідування злочинів спрямовані лише одному адресату — слідчому, то питання щодо споживачів методик судового розгляду кримінальних справ — суддя, державний обвинувач, професійний захисник або всі разом, залишається не вирішеним. Так, О. Рубіс вважає за доцільне створення криміналістичних методик державного обвинувачення¹. У свою чергу С. Бородін

¹ Рубіс А. С. Криминалистическое обеспечение деятельности прокурора в сфере борьбы с преступностью : монография / А. С. Рубис. – Минск : БГУ, 2005. – С. 271.

виокремлює «методику кримінального захисту»¹. Узагальнюючу позицію з цього питання займає О. Баєв, на думку якого криміналістична методика може бути визначена як система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій із раціональної організації і здійснення кримінально-процесуального дослідження злочинів окремих видів і категорій професійними суб'єктами цієї діяльності (особами, що представляють органи кримінального переслідування — дізнавачем, слідчим, прокурором і адвокатом — захисником обвинуваченого)²;

7) узгодити структуру, зміст і форму окремих криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ, з'ясувати функціональне призначення кожного з виділених елементів. При цьому навряд чи придатна аналогія з методиками розслідування злочинів або, на крайній випадок, може йтися про різну інтерпретацію функціональної спрямованості тих чи інших елементів, що входять до структури окремої криміналістичної методики, наприклад, щодо криміналістичної характеристики злочинів, доцільність включення якої до структури криміналістичної методики судового розгляду кримінальних справ потребує обговорення в середовищі вчених-криміналістів і додаткової аргументації.

Отже, до найбільш істотних ознак такої категорії, як окрема криміналістична методика, що мають знайти своє відбиття у її визначенні, можна віднести такі:

1) окрема криміналістична методика — це науково-абстрактна категорія, що являє собою інформаційну модель пізнавальної спрямованості, в якій відбиваються типові відомості про злочин, процес його розслідування та судовий розгляд. Пізнавальна цінність цієї моделі полягає в тому що слідчий (суддя) можуть звертатися до неї як своєрідного орієнтиру з метою раціональної організації процесу розслідування та судового розгляду;

2) основу змісту окремої криміналістичної методики становлять комплекси упорядкованих методів, прийомів, засобів та рекомендацій типізованого характеру. Підставами для створення таких комплексів, на думку Р. Белкіна, служать: а) комплексний характер завдань, що вирішуються в процесі розслідування; б) необхідність розроблення комплексу дій, що використовуються для вирішення цих завдань;

¹ Бородин С. В. Методологические принципы профессиональной защиты в уголовном судопроизводстве России: от индивидуального опыта к научной концепции методики / С. В. Бородин // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності : тези доп. та повідомл. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квіт., 2009 р.). Видання присвячене пам'яті проф. А. Я. Дубинського. – К. : Атіка, 2009. – С. 77.

² Баєв О. Я. Основы криминалистики : курс лекций. – 2-е изд., перераб. и доп. / О. Я. Баев. – М. : Экзамен, 2003. – С. 238.

в) комплексна участь у розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів у межах своєї компетенції, окрім слідчого, працівників органів дізнання, експертних установ та інших спеціалістів, представників громадськості;

г) реально існуючі зв'язки і залежності між рекомендаціями³;

3) відомості в криміналістичній методиці можуть бути викладені в описовій та формалізованій формі у вигляді відповідних програм розслідування, судового розгляду кримінальних справ або алгоритмічних схемах дій слідчого (судді);

4) кінцевою метою методики розслідування злочинів слід визнати виявлення, збирання, оцінку та використання доказів на досудовому розслідуванні, а метою криміналістичних методик судового розгляду є організація оптимальної процедури дослідження доказів, наданих сторонами обвинувачення та захисту;

5) сферами реалізації криміналістичних методик є досудове розслідування і судовий розгляд кримінальних справ різної категорії.

Таким чином, окрема криміналістична методика — це інформаційно-пізнавальна модель, в якій відображено комплекси методів, засобів, прийомів та рекомендацій типізованого характеру, викладених у описовій або формалізованій формі щодо раціональної організації процесу збирання, оцінки і використання доказової інформації стосовно специфіки вчинення і розслідування різних злочинних виявів та судового розгляду кримінальних справ.

Журавель В. Частная криминалистическая методика: понятие и сфера применения

Рассмотрены различные подходы к определению понятия частной криминалистической методики и сферы ее применения. Выделены существенные признаки данной криминалистической категории. Предложен авторский вариант определения частной криминалистической методики.

Ключевые слова: частная криминалистическая методика, признаки частной криминалистической методики, методика расследования отдельных видов преступлений, методика судебного рассмотрения отдельных категорий уголовных дел.

Zhuravel V. Private criminalistics method: concept and purview

The different approaches are considered near determination of concept of private criminalistics method and sphere of its application. The substantial signs of this criminalistics category are selected. The author variant of determination of private criminalistics method is offered.

Keywords: private criminalistics method, signs of private criminalistics method, method of investigation of separate types of crimes, method of judicial consideration of separate categories of criminal cases.

³ Див. : Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – С. 302, 303.